

Narodna omladina Hrvatske u kampanji kolektivizacije poljoprivrede 1949. godine

MARKO FUČEK
Zagreb, Republika Hrvatska

Intenzivnu kampanju kolektivizacije poljoprivrede KPJ je pokrenula u siječnju 1949. godine. U radu se na temelju arhivske građe CK SKH i SSOH-a te partijskog i omladinskog tiska obrađuje djelatnost Narodne omladine Hrvatske u toj kampanji. Obrađena je agitacija za formiranje SRZ-ova i drugih oblika kolektivne poljoprivrede, rad NOH-a na kolektivnim poljoprivrednim dobrima te transmisijaska uloga NOH-a u provođenju partijske agrarne politike. Istodobno se NOH u promatranom razdoblju naglo omasovljuje, pri čemu je posebna pozornost posvećena uključivanju seoske omladine. Kao masovna organizacija u sklopu Narodne fronte, NOH je u kampanji kolektivizacije imao slične ciljeve kao KPJ. No postojali su i specifični omladinski zadaci. Prvenstveno je riječ o agrotehničkom i ideološkom obrazovanju, čime se nastojalo ublažiti kadrovske i organizacijske probleme u NOH-u, ali i KPH. Kampanja kolektivizacije ubrzo se pokazala neuspješnom te je zbog otpora seljaštva i niže produktivnosti usporena već u prosincu 1949. godine. Trajnije uspjehe NOH je postigao jedino u omasovljenju i obrazovanju, iako u oba slučaja ispod plana postavljenoga za tu godinu.

Ključne riječi: Narodna omladina Hrvatske, kolektivizacija 1949., seljačke radne zadruge, seoska omladina, zadruga poljoprivrede.

I. Priprema i pokretanje kampanje kolektivizacije 1949.

Nakon poslijeratne konsolidacije vlasti, za vodstvo KPJ pitanje nije bilo treba li kolektivizirati poljoprivredu, nego kako kolektivizaciju treba provesti. Dva su osnovna pristupa o kojima se raspravljalo. Prvi je nagla kolektivizacija, prema potrebi uz korištenje prisilnih metoda, a zagovarali su je npr. Milovan Đilas, Moša Pijade i Boris Kidrič. Drugi pristup – koji su, između ostalih, zagovarali Andrija Hebrang, Edvard Kardelj i Vaso Čubrilović – protivi se brzom kolektivizaciji smatrajući da seljaci nisu psihološki, politički ili ekonomski spremni na nju. Stoga kolektivizacija sela mora biti postupna.¹ Među motivima kolektivizacije sela najvažniji su oni ekonomski i ideološko-politički.

¹ Melissa K. BOKOVOY, "Peasants and Partisans: The Politics of the Yugoslav Countryside, 1945-1953", *State society relations in Yugoslavia : 1945-1992.*, London 1997., 116.

Mala seoska gospodarstva nisu pogodna za mehanizaciju niti su mogla stvarati dovoljnu akumulaciju kapitala, nužnu za industrijski razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje. Zbog agrarne prenaseljenosti bio je nužan i transfer radne snage u industriju. Ideološki i politički, privatno vlasništvo na selu predstavljalo je prepreku u izgradnji socijalizma.² Ali činjenica da je dio seljaštva tijekom rata surađivao s partizanima, kao i da je u neposrednom poslijeratnom razdoblju većina članova Partije sa sela (1948. čine 44,5% članstva KPH), nalagala je oprezan pristup provođenju nepopularnih mjera na selu.³ Stoga pitanje kolektivizacije u partijskoj retorici nije otvoreno do kraja 1947., kada je dobilo na važnosti zbog provođenja prvog petogodišnjeg plana. Isprva je zadržan postupan pristup, usredotočen na izgradnju zadrugne infrastrukture i niže oblike zadrugarstva, a ne na široko usvajanje kolektivnih oblika poljoprivredne proizvodnje.⁴

Kolektivno vlasništvo uključeno je u Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije od 31. siječnja 1946. godine. Uz državno i privatno vlasništvo, "imovina narodnih zadrugnih organizacija" predstavlja treći oblik vlasništva.⁵ Pravni okvir kolektivne poljoprivrede definiran je usvajanjem "Općih uputstava za osnivanje i poslovanje seljačkih radnih zadruga" u Komisiji za zadrugarstvo pri Privrednom savjetu Vlade FNRJ 19. veljače 1946. te "Oglednih pravila za seljačke radne zadruge" koje je Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva FNRJ donijelo 25. veljače 1946. godine. Osnovni oblik kolektivne poljoprivrede bile su seljačke radne zadruge (SRZ), definirane Osnovnim zakonom o zadrugama od 18. srpnja 1946. kao podvrsta zemljoradničkih i prerađivačkih zadruga. Postojala su četiri tipa SRZ-a, s različitim oblicima vlasništva i raspodjelom dohotka. U prvom tipu zemlja se unosila u zadrugu u obliku zakupa te zadrugaru uz naknadu prema radu pripada i zakupnina. U drugom i trećem tipu SRZ-a unesena zemlja bila je udio u zadrugi, s tom razlikom da je u drugom tipu zadrugar uz naknadu prema radu ostvarivao kamatu na uneseni udio, dok je u trećem tipu jedina naknada određena prema radu. Četvrti je tip jedini u kojemu zemlja, izuzev okućnice, prelazi u vlasništvo zadruge. Rad zadruga u SRZ-u računao se prema tzv. trudodanima, ovisno o kvaliteti, kvantiteti, složenosti i važnosti obavljenih poslova.⁶ Tipovi SRZ-a dijelili su se na više i niže, pri čemu treći tip predstavlja prijelazni oblik prema četvrtom, najvišem tipu. Odluku o tipu SRZ-a donosili su sami zadrugari kod njegova osnivanja, a tip se odlukom zadrugne skupštine mogao promijeniti.⁷ Kolektivna poljopri-

² Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., 264., 268.

³ Berislav JANDRIĆ, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom: Komunistička partija Hrvatske 1945.-1952.: organizacija, uloga, djelovanje*, Zagreb 2005., 75.

⁴ Carol S. LILLY, *Power and persuasion: ideology and rhetoric in communist Yugoslavia: 1944-1953*, Oxford 2001., 139.

⁵ Marijan MATICKA, "Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944-1948)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, vol. 25, Zagreb 1992., 141.

⁶ M. MATICKA, "Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacija (1945.-1953.)", *Spomenica Ljubave Bobana : 1933.-1994.*, Zagreb 1996., 366.-367.

⁷ "Četiri tipa seljačkih radnih zadruga (T. Mikulić)", *Omladinski borac: list Narodne omladine Hrvatske*, br. 42, Zagreb, 16. X. 1949., 2.

vredna proizvodnja uz SRZ-ove uključuje i druge oblike kao što su zemaljska i državna poljoprivredna dobra (ZPD i DPD), a s kolektivnom poljoprivredom bile su povezane i poljoprivredno-mašinske stanice (PMS). Kao relevantni za istraživanje djelovanja Narodne omladine (NO) u kolektivizaciji poljoprivrede uzeti su svi oblici zadružne poljoprivredne proizvodnje. SRZ-ovi ipak zauzimaju posebno mjesto kao najznačajniji oblik te je posebna pozornost posvećena sudjelovanju NO-a u formiranju i širenju SRZ-ova te organizaciji rada, vođenju i djelovanju u sklopu SRZ-ova.

Zemljoradničko zadrugarstvo već je na V. kongresu KPJ u srpnju 1948. prihvaćeno kao osnovni oblik socijalističke transformacije sela. Kampanja kolektivizacije, ubrzano stvaranje SRZ-ova, započela je nakon II. plenuma CK KPJ održanog od 28. do 30. siječnja 1949. godine. Na samom se plenumu isticalo načelo dobrovoljnosti ulaska u zadruge, no seljaci su tijekom kampanje bili izloženi snažnim ekonomskim, društvenim i političkim pritiscima za ulazak u SRZ-ove. Najučinkovitiji oblik pritiska bio je obavezan otkup, a značajna je i porezna politika kojom su osobito teško pogođeni bogatiji seljaci.⁸ U Hrvatskoj je na kraju 1948. bilo 320 SRZ-ova sa 7 737 domaćinstava, a do kraja 1949. taj je broj porastao na 1 580 SRZ-ova s 59 800 domaćinstava. Dakle, broj SRZ-ova povećan je u 1949. godini za 493%, a broj uključenih domaćinstava za čak 773%. Intenzivna kampanja osnivanja novih SRZ-ova već je na III. plenumu CK KPJ u prosincu 1949. zamijenjena pozivom na jačanje i konsolidaciju postojećih. Broj SRZ-ova smanjen je tijekom 1950. za 20, no broj domaćinstava u njima povećan je za dodatnih 8 320, čime je dosegao maksimum te nakon 1950. pada i broj SRZ-ova i broj domaćinstava u njima.⁹ Promjena politike kolektivizacije uzrokovana je dijelom otporom seljaka, a dijelom nižim prinosima u SRZ-ovima. Potpuno odustajanje od kolektivizacije uslijedilo je tek 1953., kada se KPJ vratila na izvornu agrarnu politiku poslijeratnog razdoblja sažetu u paroli "zemlja pripada onima koji je obrađuju".¹⁰

Intenzivna kampanja kolektivizacije 1949. pokrenuta je u svjetlu Rezolucije Informbiroa i sukoba između KPJ i SKP(b). Postoje različite interpretacije odnosa Rezolucije i kampanje kolektivizacije 1949. godine. Najčešća interpretacija ističe činjenicu da je sovjetska kritika jugoslavenske ekonomske politike bila najžešća upravo po pitanju poljoprivrede. Stoga je kolektivizacija sela trebala demonstrirati ideološku predanost marksističkom razvoju sela.¹¹ Druge interpretacije kao najvažnije ističu ekonomske motive kolektivizacije. Rezolucija Informbiroa također igra ključnu ulogu, no ne zbog dokazivanja pravovjernosti, nego zbog nužnosti ostvarivanja ekonomske samodostatnosti u uvjetima izoliranosti od Istoka, a prije otvaranja Zapadu. Ideologija, pokušaj

⁸ Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., 193.-195.

⁹ M. MATICKA, "Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacija", 370.

¹⁰ M. K. BOKOVOY, "Peasants and Partisans", 131.

¹¹ Ivo BANAC, *Sa Staljinom protiv Tita: Informbiroovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990., 134.

socijalističke transformacije sela, jest važna, ali ne kao odgovor na Rezoluciju, nego kao izraz autonomnog poimanja razvoja sela u KPJ.¹² Agitacija koja je pratila uključ enje NOH-a u kampanju kolektivizacije uključivala je sve relevantne teme: socijalističku transformaciju sela i društva u cjelini, postizanje ekonomske samodostatnosti i odgovor na optužbe Informbiroa. No, osim povremenim uključivanjem teme Rezolucije Informbiroa u agitaciju, sudjelovanje NOH-a u kolektivizaciji 1949. nije u većoj mjeri obilježeno Rezolucijom ili reakcijama na nju. Na temelju arhivskih dokumenata CK KPH i SSOH-a te odabranoga partijskog i omladinskog tiska i objavljenih izvora u ovome ću radu razmatrati sudjelovanje NOH-a u kampanji kolektivizacije 1949. godine. Djelatnost NOH-a, kao masovne organizacije u sklopu Narodne fronte, bila je određena politikom KPH/J. U tome je, s obzirom na raširenost organizacije u društvu, ključna njegova transmisijska uloga, a s obzirom na dob članova njegov mobilizacijski potencijal. Kako je u poslijeratnim godinama članstvo KPH također uglavnom mlađe životne dobi, a socijalna struktura članova dominantno seoska, postoje snažne paralele između djelatnosti i uloga partijske i omladinske organizacije na selu. Stoga je u ovome radu, uz pregled organizacije, ciljeva, djelatnosti i rezultata NOH-a tijekom kampanje kolektivizacije, pozornost posvećena i usporedbi s ulogom članstva KP na selu u toj kampanji.

II. Organizacija i zadaci Narodne omladine Hrvatske na selu 1949.

Narodna omladina Hrvatske (NOH) svoje organizacijske korijene ima u Ujedinjenoj antifašističkoj omladini Jugoslavije odnosno Hrvatske (USAOJ odnosno USAOH) iz vremena rata. Nakon rata organizacija je preimenovana u Narodnu omladinu. Kao dio hijerarhijski uređene Narodne omladine Jugoslavije (NOJ), NOH je slijedio smjernice djelovanja, agitacije i propagande KPJ. Osim KPJ znatan izravan utjecaj na rad NOJ-a imao je i Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) sve do zajedničkog kongresa SKOJ-a i NOJ-a u prosincu 1948., kada su dvije organizacije spojene. No i nakon spajanja vodeću ulogu unutar NOJ-a zadržali su komunistički omladinci i članovi KP. Kako je NO obuhvaćao mlade u dobi od 14. do 25. godine života, imao je posebno važnu ulogu u "socijalističkom odgoju". Primarna funkcija NO-a bilo je organiziranje političkog, obrazovnog i kulturnog života mladih, naravno, u skladu s uputama s viših hijerarhijskih razina i iz KPJ. S obzirom na specifičnosti seoskog okruženja, u kojima su partijske i masovne organizacije općenito bile slabije razvijene nego u gradovima, ta je funkcija poprimila posebnu važnost. Osim transmisijske, NO je imao ulogu i u organizaciji dobrovoljnog rada mladih u privredi, posebno u prvim poslijeratnim godinama tijekom obnove. Uključivanjem NO-a u kolektivizaciju sela on je trebao pomoći ekonomskom razvoju zemlje putem unapređenja poljoprivrede. Prije početka intenzivne kampanje kolektivizacije omladina je uključena u rad na izgradnji zadrugnih

¹² M. K. BOKOVOY, "Peasants and Partisans", 123.

centara u selima, zapravo infrastrukturnoj pripremi kolektivizacije. Samo stvaranje SRZ-ova prije 1949. još je bilo sporedno u agitaciji i partijskoj retorici, a time i u djelatnosti NOJ-a.¹³

Početak intenzivne kampanje kolektivizacije zadaće NOJ-a postavljene su u skladu s odlukama II. plenuma CK KPJ. Linije transmisije partijskih odluka vidljive su iz izjave predsjednika CK NOJ-a Milijana Neoričića pri otvaranju XII. plenuma CK NOJ-a održanog 20. i 21. veljače 1949. u Beogradu. Prema njemu značaj plenuma je u tome što se održava nakon II. plenuma CK KPJ, a prije nacionalnih kongresa NO-a.¹⁴ Odluke Plenuma CK NOJ-a preuzeo je CK NOH-a te su organizirana savjetovanja sa sekretarima aktiva NO-a na razini kotareva. Nakon tih savjetovanja sekretari aktiva organizirali su sastanke aktiva na selu.¹⁵ Dakle jasne su razine odlučivanja i princip provođenja odluka. Odluke Plenuma CK KPJ organizacija NOJ-a usvojila je najprije na saveznoj razini, a zatim ih je prenijela na republičke organizacije koje su ih razradile i dalje prenijele na oblasne i kotarske organizacije. Uloga NOJ-a u svim oblicima zadružne poljoprivrede određena je referatom Miće Rakića, člana CK NOJ-a, na XII. plenumu. Od NO-a se očekivalo aktivno sudjelovanje u poljoprivrednoj proizvodnji, ideološko-političkom radu i praktičnom agrotehničkom obrazovanju omladine. Karakteristično je za niže oblike zadruga da su shvaćene kao prijelazni oblici, primjereni za područja u kojima seljaci još nisu politički ili ekonomski spremni za stvaranje SRZ-a. U vezi sa samim SRZ-ovima, prvenstveno je naglašena uloga omladine u njihovu omasovljenju. Slično kao što se od članova KP na selu očekivalo da povedu primjerom i uđu u SRZ, istaknuto je kako svaki član NO-a treba biti aktivan član zemljoradničke zadruge.¹⁶

Drugi plenum CK KPH, održan 4. i 5. svibnja 1949., dijelom je posvećen problemima organizacije NOH-a na selu. NOH je, iako se od njega mnogo očekivalo u organiziranju društvenoga i političkoga života na selu, i sam bio suočen s velikim organizacijskim problemima. Marko Belinić, podnositelj referata "O radu s omladinom", sam je označio kao nesigurne podatke prema kojima je u organizacije NO-a sredinom godine bilo uključeno oko 58% seljačke omladine. Širenje organizacije postavljeno je kao važan zadatak zbog uvjerenja kako su mladi izvan NO-a izloženi utjecajima neprijateljskima postojećoj vlasti. Veći problem, istaknut na plenumu, nedostatak je organizacijske infrastrukture. Prema istim podacima u nešto više od 700 naselja aktivni NO-a uopće nisu postojali.¹⁷ Širenje NOH-a vrlo je intenzivno u ovome razdoblju

¹³ C. S. LILLY, *Power and persuasion*, 52., 120.-122., 140., 153.

¹⁴ "Dvanaesto plenarno zasjedanje Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije", *Omladinski borac*, br. 9, Zagreb, 27. II. 1949., 1.

¹⁵ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Fond Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske (dalje: 1231), Komisija za selo, kut. 162, Centralnom komitetu Narodne omladine Jugoslavije – Izvještaj, 29. VIII. 1949., 3.

¹⁶ "Odluke Drugog plenuma CK KPJ i zadaci narodne omladine na selu – referat Miće Rakića", *Omladinski borac*, br. 9, Zagreb, 27. II. 1949., 2.

¹⁷ "O radu s omladinom: referat druga Marka Belinića na Drugom plenumu CK KPH", *Naprijed*, br. 28, Zagreb, 8. VII. 1949., 2.

te prema preciznijim podacima s VIII. plenuma CK NOH-a, održanog 2. i 3. rujna 1949., NOH obuhvaća 69,24% seoske omladine. Prema istim podacima u poljoprivredne zadruge učlanjeno je 110 000 članova NOH-a, što je značajno povećanje u odnosu na 80 000 iz ožujka iste godine. Na VIII. plenumu CK NOH-a također su predočeni podaci o omladini učlanjenoj u SRZ-ove – tada ih je bilo 16 175.¹⁸ Kako je jedan od važnih ciljeva NOH-a u 1949. godini bilo osnivanje SRZ-ova i organizacija rada u njima, zanimljivo je te podatke usporediti s onima na kraju godine. Do kraja godine u SRZ-ove je učlanjeno ukupno 23 238 pripadnika omladine. Velika većina (22 316 ili 96%) bili su članovi NOH-a. Iznimno visoka korelacija broja omladine u SRZ-ovima i članova NOH-a u njima ima dva uzroka. Omladina koja je već bila u SRZ-ovima intenzivno je i izravno poticana na učlanjenje u aktive NOH-a. S druge strane seoski članovi NOH-a poticani su na ulazak u postojeće ili osnivanje novih SRZ-ova. Organizacijski problemi ostali su izraženi do kraja godine. Prema izvještaju o radu NOH-a na selu tijekom 1949. organizacija NOH-a postojala je u 875 SRZ-ova, od čega je 398 aktiva i 477 grupa. Isti dokument navodi broj od 1 625 SRZ-ova u Hrvatskoj krajem 1949., dok većina drugih dokumenata navodi broj od 1 568 SRZ-ova, no ta razlika ne utječe bitno na udio SRZ-ova u kojima postoji organizacija NOH-a. U konačnici je u tek nešto više od polovine SRZ-ova postojao aktiv ili grupa NOH-a.¹⁹

Zadaci i organizacijski oblici NO-a bili su usmjereni agrarnom politikom KPJ, koja je uglavnom određena već V. kongresom KPJ u srpnju 1948., kada je definiran pravac socijalističke transformacije sela. No za kampanju kolektivizacije 1949. relevantni su zaključci II. plenuma KPJ iz siječnja 1949. godine. U tom smislu najveću je težinu nosio Kardeljev referat "Politika KPJ na selu". Potvrđen je osnovni pravac s V. kongresa, a glavni cilj agrarne politike ostaje veća proizvodnja hrane i sirovina te oslobađanje radne snage za potrebe industrije. Osnovna novina II. plenuma odredba je o stvaranju SRZ-ova "s više smjelosti i bržim tempom". U Kardeljevu referatu nisu zanemareni niži oblici zadružne poljoprivrede, no naglašeno je kako oni predstavljaju prijelazni oblik te su viši oblici kolektivne poljoprivrede konačan cilj.²⁰ Partijska organizacija na selu prilagođena je tom cilju te je zato sektor zadrugarstva naveden kao dio osnovne partijske organizacije čak i u selima bez SRZ-a.²¹ Od kolektivne poljoprivrede očekivao se veći prinos, ali i uključivanje poljoprivrede u sustav planiranja. Iako su SRZ-ovi smatrani najboljim načinom uvođenja plana u agrar, tamo gdje nisu postojali bile su potrebne druge metode i tome je trebao poslužiti

¹⁸ "Održan je VIII. plenum CK Narodne omladine Hrvatske: referat druga Steve Stanivukovića, člana biroa CK NO Hrvatske", *Omladinski borac*, br. 36, Zagreb, 7. IX. 1949., 2.

¹⁹ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Planovi, programi i izvješća o radu 1948.-1960., Rad Narodne omladine na selu kroz 1949. godinu, 3.

²⁰ "Drugo plenarno zasjedanje Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije. Rezolucija o osnovnim zadacima Partije u oblasti socijalističkog preobražaja sela i unapređenja poljoprivredne proizvodnje", *Naprijed*, br. 6, Zagreb, 4. II. 1949., 1.-2.

²¹ HDA, Fond Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (dalje: 1220), Agitprop, kut. 5, Partijska organizacija u selu, 1.

sektor zadrugarstva. Drugi razlog stvaranja sektora zadrugarstva bez obzira na postojanje SRZ-ova jest poticanje bržeg širenja zadružne poljoprivrede. Organizacija NOH-a također je prilagođena novom pravcu u stvaranju zadružne poljoprivrede prije početka intenzivne kampanje kolektivizacije. Najvažnije promjene koje je Zemaljsko vijeće NOH-a uvelo još krajem 1948. su osnivanje sektora zadrugarstva pri sekretarijatima kotarskih komiteta, prema potrebi uvođenje aktiva za zadrugarstvo kao pomoćnog tijela kotarskog sekretarijata i zaduživanje jednog člana aktiva sela za problematiku zadrugarstva.²²

Dvanaesti plenum CK NOJ-a u veljači 1949. u osnovi je bio provođenje odluka II. plenuma CK KPJ. Ističe se nužnost što šireg uključivanja omladine u sve aspekte agrarne politike, od "borbe protiv kapitalističko-špekulantskih elemenata na selu" do stvaranja SRZ-ova i rada u njima. Zaključak kako svaki član NO-a treba biti aktivan član zemljoradničke zadruge, uz posebno naglašene SRZ-ove kao više oblike, paralelan je onome o uključivanju članova Partije na selu u SRZ-ove. Istodobno je naglašena potreba proširenja organizacije NO-a uključivanjem novih članova i nužnost konsolidacije organizacije. Zbog toga je navedeno kako u novim SRZ-ovima treba odmah formirati aktive NO-a, a pri republičkim CK NO-a osnovati odjeljenja za rad sa seoskom omladinom. Niži oblici zadrugarstva ponovno su istaknuti kao prijelazni oblici koji omogućuju brže stvaranje viših, dakle i socijalistički preobražaj sela.²³ Na temelju tog plenuma III. kongres NOH-a usvojio je 14. travnja 1949. "Rezoluciju o osnovnim narednim zadacima Narodne omladine Hrvatske". Sukladno hijerarhijskom položaju, kongres NOH-a uglavnom ponavlja glavne zaključke XII. plenuma NOJ-a, no uz detaljnije razrađene oblike rada na razini kotareva i aktiva. Kao metoda razrade odluka II. plenuma CK KPJ navedeni su seminari i predavanja na nižim razinama te dodatno i kružoci s političkim i agrotehničkim temama. Jedna od posebnosti zadataka NOH-a u odnosu na opće, postavljene u NOJ-u, fokus je širenja organizacije na specifične skupine omladine. Konkretno, navedena je ženska omladina na selu te omladina talijanske i češke manjine kao podzastupljena u organizaciji kao cjelini.²⁴

Zaključci XIII. plenuma CK NOJ-a, održanog od 27. do 29. lipnja 1949., sadržajno su slični zaključcima prethodnog plenuma CK NOJ-a. Ipak, vrijedi obratiti pozornost na posebno naglašene teme kao uvid u probleme s kojima je bila suočena organizacija NO-a. Kao glavni cilj na plenumu postavljena je konsolidacija organizacije NO-a. Istaknuta je potreba daljnjeg proširenja, no mnogo veću težinu u zaključcima nosi pridržavanje Statuta NO-a. Pritom su se posebno isticala pitanja u vezi s primanjem novih članova. Dok se s jedne strane potiče širenje, istodobno se naglašava potreba selekcije i pravilnog po-

²² HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Okružnice 1947.-1961., Upute za rad Narodne omladine u poljoprivrednom zadrugarstvu (Zemaljsko vijeće NOH), 17. XII. 1948., 4.

²³ "Zaključci XII. plenuma CK Narodne omladine Jugoslavije", *Omladinski borac*, br. 10, Zagreb, 6. III. 1949., 1.

²⁴ "Rezolucija o osnovnim narednim zadacima Narodne omladine Hrvatske", *Omladinski borac*, br. 17, Zagreb, 26. IV. 1949., 4.

stupka prilikom prijama novih članova. Drugi splet problema koji su izraženi na XIII. plenumu odnose se na djelovanje nižih razina organizacije i kontrolu koju nad njima obavljaju više. Stoga je istaknuta potreba hijerarhijske kontrole – rukovodstva s viših razina obavezna su redovito kontrolirati rad nižih. Strogo pridržavanje Statuta posebno je naglašeno za kotarske komitete. Hitnost kadrovske srednjanja, aktualna za cijelu organizaciju, istaknuta je pak prioritarno za oblasne komitete, pod čijim je nadzorom zatim trebalo urediti i kotarske.²⁵ Na razini Hrvatske te su teme detaljnije obrađene na VIII. plenumu CK NOH-a početkom rujna 1949. godine. Proširenje organizacije ostaje bitan zadatak, no detaljnije su razrađeni problemi koji prate naglo primanje novih članova. Tako se kritizirala praksa prema kojoj se ignorirala odredba Statuta o individualnom primanju novih članova na sastancima aktiva, uz preporuku dva člana NO-a. Razlog ignoriranja bila je želja bržeg povećanja omladinske organizacije, no na ovome se plenumu eksplicitno istaknulo da je važnija konsolidacija organizacije i veća odgovornost članova. Kotarski komiteti, naglašeno je, često su nefunkcionalni i ne nadziru rad aktiva na terenu. Iako su usvojili obveze izrade mjesečnih i tromjesečnih planova kao načina organizacije rada i koordinacije s višim razinama, navedeno je kako ti planovi uglavnom nisu razrađeni prema situaciji u pojedinom kotaru, nego ostaju opći, jednaki kao na razini cijele organizacije.²⁶

III. Kadrovi Narodne omladine Hrvatske i djelatnost organizacije na selu

Uputa XII. plenuma CK NOJ-a o osnivanju Odjeljenja za selo u CK NOH-a provedena je već početkom travnja 1949. godine. Osnovna djelatnost ovog Odjeljenja bila je organizacija članova NOH-a zaduženih za zadrugarstvo na razini kotareva. Radi toga se održavala pisana komunikacija i izravna suradnja na terenu s lokalnim, oblasnim i kotarskim, odjeljenjima NOH-a. Također je u Odjeljenju za selo CK NOH-a pripremljen polugodišnji plan stručnih i političkih predavanja u kotarskim komitetima. No rad Odjeljenja od osnutka otežavaju ozbiljni kadrovski problemi, dijelom zbog prelaska članova na više funkcije u Narodnoj fronti, a dijelom zbog odlaska članova na političko-ideološku edukaciju u partijske škole.²⁷ Kadrovski problemi bili su još teži na nižim razinama organizacije NOH-a. Među najčešćim problemima u radu kotarskih komiteta i aktiva spominju se kampanjski rad, neprimjerena obrada materijala poslanih s viših instanci te nedovoljno i nekvalitetno održavanje seminara, kružoka i ostalih oblika obrazovanja i političkog odgoja. Većina tih problema

²⁵ “Zaključci XIII. plenuma CK NO Jugoslavije”, *Omladinski borac*, br. 28, Zagreb, 10. VII. 1949., 1.

²⁶ “Održan je VIII. plenum CK Narodne omladine Hrvatske: referat druga Steve Stanivukovića”, 2.-3.

²⁷ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 162, Centralnom komitetu Narodne omladine Jugoslavije – Izvještaj o stanju i radu odjeljenja za selo, 25. VII. 1949., 1.

dijelom je ili u potpunosti uzrokovana nedovoljnom razinom bilo ideološkog bilo praktičnog, agrotehničkog obrazovanja kadra NOH-a. O razini obrazovanja svjedoči podatak da je od 94 sekretara 8 imalo završenu srednju partijsku školu, a 34 nižu. Pohađanje gimnazije i polaganje barem male mature postavljeno je kao obveza svih sekretara, iako je prema kraju godine većina imala barem tu razinu obrazovanja. Kadrovski problemi NOH-a bili su pogoršani praksom partijskih komiteta da one koji steknu obrazovanje i iskustvo radu s NOH-om podižu na više dužnosti u NO-u ili KP.²⁸ Ilustrativni su problemi navedeni u izvještaju s terena s područja kotara Križevci i ZPD-a Božjakovina, koji je sastavio Viktor Vekić nedugo nakon ulaska u Odjeljenje za selo CK NOH-a. Kotarski komitet Križevci vodila su samo tri čovjeka, uz to nova na tom položaju i još neupoznata sa stanjem. Stanje u kotarskome komitetu opisao je kao kaotično, a rad je bio gotovo u svemu u suprotnosti s uputama i zadacima postavljenima na XII. plenumu NOJ-a i III. kongresu NOH-a. Nije se vodila evidencija aktiva niti članstva NOH-a. Radilo se kampanjski te su se radnici za radne akcije često prikupljali silom, što je izazvalo otpor prema svim daljnjim djelatnostima članova kotarskoga komiteta. Komitet također nije organizirao ni političko niti praktično obrazovanje. Kao posljedica propusta u organizaciji kulturnoga života navodi se velik utjecaj svećenstva u kulturnom i društvenom životu mladih.²⁹

Članovi KPH, kao što je spomenuto, trebali su tijekom kampanje kolektivizacije ulaziti u SRZ-ove, što je naglašeno i na sjednici Politbiroa CK KPH u ožujku 1949. godine. Na toj sjednici naglašen je princip dobrovoljnosti, ali za članove Partije situacija je bila drugačija. Antun Biber jasno je rekao da članovima Partije mora biti jasno kako neće moći ostati u privatnom sektoru, makar radili kod svojih roditelja. U tom slučaju trebali su utjecati na roditelje da uđu u zadruge ili, ako to nije moguće, sami ući u SRZ.³⁰ Iako se u Politbirou govorilo o članovima Partije koji žive i rade na domaćinstvima roditelja, isto se očekivalo od članova NOH-a. Također je kao slaba ocijenjena organizacija rada u zadrugama koje u većini slučajeva ne vode knjigovodstvo niti rade po preporučenom brigadno-desetinskom sustavu. Poseban problem ekonomski je život zadruga, jer su u njih većinom ulazili siromašni seljaci, ili su se izigravale odredbe o obaveznom unošenju sve zemlje, stoke i strojeva. Ulazak srednjeg sloja seljaka shvaćen je kao poseban problem kojemu se trebaju posvetiti sve partijske organizacije.³¹ Činjenica da je najveći problem bio uključivanje srednjeg seljaštva ne iznenađuje u svjetlu agrarne politike KP. Naime, siromašni seljaci mogli su očekivati bolje uvjete rada i života u zadrugama, a bogati

²⁸ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 163, Odsjek zadrugara 1949.-1962., O nekim problemima organizacije Narodne omladine na selu, 3.-4.

²⁹ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 162, Izvješća s terena, korespondencija s nižim razinama NOH 1942.-1962., Izvještaj sa terena sa područja kotara Križevci i ZPD Božjakovina od dana 18.-23. VIII. 1949. (Viktor Vekić), 24. VIII. 1949., 1.-4.

³⁰ *Zapisnici Politbiroa Centralnoga Komiteta Komunističke Partije Hrvatske: 1945. - 1952. Svezak 2., 1949. - 1952.*, Zagreb 2006., 29. III. 1949., 76.-77.

³¹ *Isto*, 6. VII. 1949., 206.-210.

su bili izloženi nerazmjerno većem pritisku putem porezne i otkupne politike te su njihova davanja često nadilazila ukupne urode koje su mogli ostvariti.³²

Od članova NOH-a također se očekivao ulazak u SRZ-ove ili barem niže oblike zadružne poljoprivrede, no s obzirom na dob članova organizacije važniji je utjecaj koji su mogli imati na roditelje. *Omladinski borac* već od ožujka 1949. piše o primjerima omladinskih inicijativa u stvaranju i širenju SRZ-ova. Redovito su se opisivali slučajevi u kojima omladina sama osniva zadrugu te zatim agitira kod roditelja kako bi i oni ušli u nju. Takve su pojave često spomenute u pregledima djelovanja NOH-a na selu, ali zanimljiviji su i češći primjeri članaka koji prenose osobna iskustva omladinaca. Pedagoški karakter takve vrste članaka očit je u načinu na koji su pisani, jednostavnim i pristupačnim jezikom, s jasnom strukturom. Motivacija omladine za osnivanje zadruge slijedi nakon pojedinog sastanka ili proučavanja odluka II. plenuma CK KPJ, XII. plenuma CK NOJ-a ili drugih materijala sličnog sadržaja. Slijedi agitacija kod roditelja, koji se opiru ulasku u zadrugu te je u takvoj vrsti članaka gotovo neizbježna neka varijacija rečenice “kad nećeš, ne moraš... ja ću sam. Sutra ćemo odmjeriti koliko mi zemlje pripada i ja je unosim u zadrugu” koju odlučan omladinac upućuje roditelju. Nakon toga roditelji ili popuštaju i zajedno ulaze u zadrugu, ili je omladina doista sama osniva, a roditelji ulaze kasnije. Ekonomski uspjeh zadruge i bolji život svih uključenih je, naravno, neizbježan zaključak takvih članaka.³³ Ilustrativan primjer koji sadrži većinu relevantnih toposa takvih članaka jest onaj Marija Hrvatina iz Raše. U članku je opisana njegova agitacija u selu prije sastanka za osnivanje zadruge, što ne sprečava otpor i protivljenje bogatih seljaka. Mario među prvima ulazi u zadrugu, a svima je osiguran bolji život i uspješniji rad u novostvorenoj zadruzi. Ovaj primjer, osim uobičajenih elemenata takvih članaka, sadrži i dvije specifičnosti koje na dobar način pokazuju posebnosti situacije u Raši i jedan od konačnih ciljeva kolektivizacije. Naime, jedna od tema koju Mario koristi u agitaciji jest usporedba budućnosti u zadruzi s teškim životom za vrijeme Italije kada je “njegova majka morala davati polovicu svog prihoda seoskom bogatašu Lukašiću”. Druga je posebnost članka višestruko isticanje kako zadruga oslobađa potrebnu radnu snagu za rad u rudnicima dok im istodobno osigurava bolju prehranu.³⁴ Ovim je primjerom s jedne strane kolektivizacija posredno povezana s oslobođenjem i pripajanjem Istre Hrvatskoj, pri čemu je pak političko oslobođenje povezano s ekonomskim. S druge strane ekonomski i propagandni značaj rudnika u Raši i oslobađanja radne snage za njega kolektivizaciju povezuje s dva važna ekonomska cilja: osiguravanjem radne snage i proizvodnjom sirovina za industriju.

³² Katarina SPEHNJAK, “Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949. godine”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 27, br. 2, Zagreb 1995., 215.

³³ “Osnovali smo zadrugu” (M. Č.), *Omladinski borac*, br. 11, Zagreb, 13. III. 1949., 3.; “Omladina učestvuje u osnivanju SRZ na kotaru Gračac” (Maša Čuk), *Omladinski borac*, br. 12, Zagreb, 20. III. 1949., 2.

³⁴ “Omladinci Raše pomažu osnivanje radnih zadruga” (T. Brljak), *Omladinski borac*, br. 15, Zagreb, 10. IV. 1949.

Slični se postupci nekoliko puta spominju u dokumentima NOH-a, prema kojima je omladina slijedila isti obrazac formiranja zadruga, s roditeljima ili bez njih. No ovi dokumenti ne potvrđuju učestalost te pojave koja je implicitno prisutna u tisku. Na sastanku rukovodilaca masovnih organizacija u siječnju 1950. iznesen je podatak prema kojemu je do tada na inicijativu NO-a osnovano 11 SRZ-ova.³⁵ Taj broj ne uključuje SRZ-ove za koje su članovi NOH-a dali poticaj ili znatnu pomoć u agitaciji partijskih organizacija, nego samo broj onih koje su izravno osnovali. Broj zadruga za koje su članovi NOH-a dali poticaj, ali ih nisu sami formirali izdvajanjem od roditelja, veći je. U izvještaju za CK NOJ-a iz kolovoza kao najuspješnije u takvom radu istaknute su organizacije NO-a kotareva Titova Korenica, Beli Manastir, Osijek, Gospić itd. Konkretno brojke iznesene su samo za najuspješniju organizaciju kotara Titova Korenica, u kojemu je zajedničkom agitacijom Partije i omladinske organizacije stvoreno 18, a prošireno 6 SRZ-ova.³⁶ No s obzirom na višestruke pravce agitacije i pritiske kojima su seljaci izloženi da bi ušli u SRZ-ove, nije moguće precizno odrediti slučajeve u kojima je djelatnost NOH-a bila među značajnim poticajima za njihovo formiranje.

IV. Narodna omladina Hrvatske u kolektivnoj poljoprivredi

Važna uloga NOH-a u kolektivizaciji poljoprivrede bila je kapitalna izgradnja potrebna za funkcioniranje SRZ-ova i ostalih oblika zadružne poljoprivrede. Kapitalna izgradnja bila je postavljena kao zadaća NOH-a i prije kampanje kolektivizacije 1949. i često se organizirala u sklopu lokalnih radnih akcija. O veličini tog zadatka svjedoči podatak o 379 521 sudioniku u gradnji zadružnih domova koji su tijekom 1948. odradili 2 954 989 radnih sati.³⁷ Zbog intenzivne kampanje kolektivizacije tijekom 1949., čime je naglo povećan broj SRZ-ova, problem kapitalne izgradnje postao je aktualniji.³⁸ No istodobno se, zbog brojnih drugih zadataka vezanih uz kolektivizaciju, NOH u manjoj mjeri mogao posvetiti izgradnji. Broj radnih sati koje je NOH uložio u kapitalnu izgradnju znatno je smanjen 1949. u odnosu na prethodnu godinu te iznosi 1 376 606 ili 46,6% od prethodnog broja. Znatni su organizacijski problemi, a kao jedan od ozbiljnijih isticalo se nekorištenje lokalno dostupnih izvora građevinskoga materijala.³⁹ Jedan od oblika organizacije rada na kapitalnoj izgradnji bili su "udarni tjedni kapitalne izgradnje" pokrenuti u studenome.⁴⁰ Tijekom 1949.

³⁵ HDA, 1220, Agitprop, kut. 1, Zapisnik sa sastanka rukovodilaca masovnih organizacija održanog 10. I. 1950., 2.

³⁶ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 162, Izvješća s terena, korespondencija s nižim razinama NOH 1942.-1962., Centralnom komitetu Narodne omladine Jugoslavije, 29. VIII. 1949., 1.

³⁷ "Izgradnja zadružnih domova najveća radna akcija na selu" (Dragoje Ernest), *Omladinski borac*, br. 2, Zagreb, 9. I. 1949., 2.

³⁸ *Zapisi Politbiroa CK KPH*, 29. III. 1949., 77.

³⁹ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Rad Narodne omladine na selu kroz 1949. godinu, 7.

⁴⁰ "Omladina Zagrebačke oblasti učestvuje aktivno u kapitalnoj izgradnji SR zadruga", *Omladinski borac*, br. 51, Zagreb, 18. XII. 1949., 2.

SRZ-ovi su, prema ocjeni Politbiroa CK KPH iz listopada, podbacili u pogledu kapitalne izgradnje. Pokretanje intenzivne kampanje izgradnje potrebnih objekata u studenome stoga treba razumjeti kao pokušaj barem djelomične nadoknade neispunjenog plana.⁴¹ Drugi važan oblik pomoći NO-a radu SRZ-ova bio je dobrovoljan rad omladine na zemlji SRZ-ova kojima je nedostajalo radne snage. Kao ni sudjelovanje u kapitalnoj izgradnji, ni taj oblik rada nije novost 1949., ali je u sklopu kampanje postao važniji jer je ostvarenje većih prinosa u kolektivnoj poljoprivredi imalo veliku propagandnu važnost.⁴²

Cilj kampanje kolektivizacije 1949. bio je, uz širenje SRZ-ova i drugih oblika zadružne poljoprivrede, povećanje prinosa i produktivnosti rada. Očekivani uspjeh kolektivne poljoprivrede trebao je osigurati materijalnu bazu i radnu snagu za ubranu industrijalizaciju. Istodobno bi uspjeh SRZ-ova poslužio kao najbolji poticaj njihovu širenju i bržoj kolektivizaciji sela. Pritom se korištene metode mogu ugrubo podijeliti na ekstenzivne i intenzivne. Ekstenzivne metode povećanja prinosa u biti su jednostavne. Prva je obrada do tada zapuštene zemlje i utrina, što je XII. plenumom CK NOJ-a i postavljeno kao jedan od zadataka omladine.⁴³ Ostale ekstenzivne metode povećanja prinosa bile su organiziranje radnih natjecanja i s njima povezano potpisivanje socijalističkih ugovora. Natjecanja ciljem i načinom provođenja odgovaraju pokretu udarništva, a dobila su znatnu propagandnu pozornost u tisku. Obuhvaćala su gotovo sve vrste poljoprivrednih radova na kojima su primjenjiva.⁴⁴ Socijalistički ugovori oblik su organiziranog natjecanja u kojemu dvojica sudionika pismeno definiraju svoje radne ciljeve te se natječu u njihovu ispunjavanju. Iako su se spominjali kao poželjni oblici organizacije rada, nisu bili znatnije propagandno pokriveni niti su postigli veću popularnost, vjerojatno zato što dodaju razinu složenosti sustavu radnog natjecanja bez dodavanja bitne vrijednosti tom sustavu.⁴⁵ Oblici organizacije rada ovdje klasificirani kao ekstenzivni uglavnom su se predlagali i koristili u ZPD-ovima, PMS-ovima i sličnim vrstama zadružne poljoprivrede, no postoje primjeri njihova korištenja u SRZ-ovima – s manje uspjeha. Broj članova NOH-a u pojedinom je SRZ-u bio bitno manji nego u ZPD-u ili PMS-u, pa takve mjere nisu bile jednako primjenjive.

Intenzivne metode povećanja prinosa oslanjale su se na promjene u organizaciji proizvodnje uvođenjem brigadno-desetinskog sustava te mehanizacije i raznih agrotehničkih sredstava, poput boljih sorti ili gnojiva, u proizvodnju. Kako je u praksi organizacija radnih brigada često značila zapravo više uložnog rada, takav pokušaj povećanja prihoda mogao bi se opravdano smatrati ekstenzivnim. Ipak, s obzirom na to da je konačni cilj brigadno-desetinskog

⁴¹ *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, 27. X. 1949., 250.

⁴² HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Učešće omladine u poljoprivredi, 7.

⁴³ "Odluke Drugog plenuma CK KPJ i zadaci narodne omladine na selu – referat Miće Rakića", 1.

⁴⁴ "Pred III. kongres Narodne omladine Hrvatske: izvršimo svoje obaveze", "Takmičenje na saveznom poljoprivrednom dobru Belje", *Omladinski borac*, br. 13, Zagreb, 27. III. 1949., 1.

⁴⁵ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Savjetovanja, seminari 1948.-1962., Referat sa savjetovanja sekretara aktiva poljoprivredno-mašinskih stanica, 26. VII. 1949., 4.

sustava specijalizacija podjelom rada i povećanje učinkovitosti, u ovom ga radu tretiram kao intenzivnu metodu. Omladina se kroz radne jedinice trebala specijalizirati za pojedine djelatnosti zadružne poljoprivrede, npr. ratarstvo, stočarstvo ili upravljanje poljoprivrednim strojevima i njihovo održavanje.⁴⁶ No uvođenje brigadno-desetinskog sustava nailazilo je na brojne teškoće. Za početak, u većini SRZ-ova osnovanih tijekom kampanje kolektivizacije nisu osnivane takve radne brigade. Uvođenje brigadno-desetinskog sustava bolje je napredovalo u ZPD-ovima, no u njima većinom nije uvedena podjela rada unutar brigada.⁴⁷ Jedan od razloga neuspjeha i problema u radu proizvodnih brigada u SRZ-ovima posljedica je načina na koji su se odluke viših tijela proizvodile na nižim razinama. Nije bilo potrebne fleksibilnosti i interpretacije u skladu s lokalnim prilikama. Stoga se javljaju slučajevi u kojima su brigade formirane i kada u SRZ-u nije bilo dovoljno omladine. Formirana brigada tada je obuhvatila svu ili gotovo svu omladinu SRZ-a, koja se posvetila jednoj grani proizvodnje, a ostale su zaostajale.⁴⁸

Unapređenje proizvodnje i olakšanje rada mehanizacijom i korištenjem umjetnih gnojiva i boljih sorti bilja trebalo je poticati seljake na ulazak u zadruge. No ni industrija niti uvoz nisu mogli pokriti potrebe poljoprivrede za agrotehničkim strojevima. Stoga je u uputama za agitaciju navedeno kako se agitatori ne smiju služiti takvim obećanjima te će takva pomoć uslijediti postupno s jačanjem industrije.⁴⁹ Poljoprivredno-mašinske stanice osnovane su još 1945. zbog potrebe konsolidacije zaliha poljoprivrednih strojeva i alata. Početne zalihe stečene su konfiskacijom imovine suradnika okupatora i drugih koje je režim smatrao "narodnim neprijateljima", no PMS-ovi su bili ovlašteni i za kupnju ili najam strojeva od seljaka. Zadatak PMS-ova bio je osigurati potrebno gorivo, rezervne dijelove i održavanje za poljoprivredne strojeve. Kako su svi vlasnici poljoprivrednih strojeva morali svoju opremu registrirati u PMS-ovima, djelovali su i kao sredstvo nadzora KPJ nad sredstvima poljoprivredne proizvodnje. Zbog toga, ali i činjenice da su PMS-ovi često bili mjesta na kojima se provodio otkup poljoprivrednih dobara, ubrzo su postali iznimno nepopularni u selima.⁵⁰ Do 1949. u Hrvatskoj su postojala ukupno 22 PMS-a. Funkcioniranje organizacije NOH-a u njima ocijenjeno je kao dobro, organiziran je rad po brigadno-desetinskom sustavu te natjecanja u koja je uključena sva omladina PMS-ova. S druge strane ideološko-politički rad s omladinom u

⁴⁶ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Okružnice 1947.-1961., Upute za rad Narodne omladine u poljoprivrednom zadrugarstvu (Zemaljsko vijeće NOH), 17. XII. 1948., 2.

⁴⁷ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 162, Izvješća s terena, korespondencija s nižim razinama NOH 1942.-1962., Centralnom komitetu Narodne omladine Jugoslavije – Izvještaj, 25. VII. 1949., 1.-4.

⁴⁸ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 162, Izvješća s terena, korespondencija s nižim razinama NOH 1942.-1962., Centralnom komitetu Narodne omladine Jugoslavije – Izvještaj o učešću Narodne Omladine u žetvi i vršidbi, 1. IX. 1949., 2.-3.

⁴⁹ HDA, 1220, Agitprop, kut. 1, Sastanci i savjetovanja u organizaciji agitpropa CK KPH 1945.-1952., Sektor agitacije i štampe, 8.

⁵⁰ M. K. BOKOVOY, *Peasants and Communists: Politics and Ideology in Yugoslav Countryside, 1941-1953*, Pittsburgh 1998., 41., 149.

PMS-ovima bio je relativno slab. Kao razlog je navedeno iznimno veliko radno opterećenje, koje je u sezonama bilo 14 do 16 sati rada na terenu dnevno.⁵¹ Tako intenzivan rad očito je posljedica nedovoljnog broja traktora i ostalih poljoprivrednih strojeva. Zbog toga rad PMS-ova uglavnom nije bio usmjeren na pomoć SRZ-ovima, nego je njihov glavni fokus bio na ZPD-ovima i DPD-ovima.

Treba se osvrnuti na motivaciju onih članova NOH-a koji su u kampanju uložili veće napore. Ideološka uvjerenost i revolucionarni entuzijazam svakako su dio motivacije nekih pojedinaca. No nije moguće odrediti u kojoj je mjeri i kod kojih pojedinaca to slučaj s obzirom na to da je u službenoj retorici gotovo sva djelatnost NOH-a objašnjena "revolucionarnim žarom omladine". Zbog toga treba obratiti pozornost i na druge moguće motive i praktične koristi koje su omladinci mogli imati od aktivnog rada u organizaciji NO-a ili SRZ-u. Jedna od važnijih djelatnosti NOH-a bilo je obrazovanje i to se može smatrati jednom od značajnih koristi za pojedince, bilo u daljnjem radu u organizaciji bilo u radu na vlastitim posjedima. Rad u organizacijama NOH-a također je otvarao prilike za napredovanje u sklopu te organizacije i u KPH. Podizanje kadrova iz redova samog NOH-a bila je redovita praksa, no s povećanjem broja SRZ-ova i aktiva NO-a u njima to je definirano kao jedan od zadataka kotarskih komiteta i aktiva.⁵² Praksa napredovanja uspješnih rukovodilaca, čak i s nižih razina NOH-a, na partijske dužnosti nije bila rijetka, štoviše, jedan je od izvora kadrovskih problema s kojima je NOH bio suočen.⁵³ To je odraz širih problema koje je KP imala s kadrom u poslijeratnim godinama, ali i značajna prilika za pojedine omladince. Inicijativom u stvaranju i radu SRZ-ova mladima je bila otvorena mogućnost zauzimanja rukovodećih pozicija u tim zadrugama. Broj članova NOH-a u rukovodstvima zadruga do srpnja je dosegao 5 527, što im je omogućeno polaskom raznih zadružnih tečajeva.⁵⁴ To je vjerojatno predstavljalo prilično atraktivnu opciju mladima u lokalnoj sredini te je relativno česta tema u tisku, osobito u člancima koji predstavljaju idealizirane izvještaje o radu pojedinih SRZ-ova. Dobar je primjer članak o Stjepanu Cesaru iz Podruta. Opisan je kao inicijator stvaranja najprije nabavno-potrošačke zadruge 1946., koja je zatim postala i proizvodna, a Cesar njezin predsjednik. Tipično za takve članke, rad zadruge i uloga NO-a u njoj prikazani su u idealiziranim terminima.⁵⁵ Kroz cijelo promatrano razdoblje NOH je imao problema s uključivanjem ženske omladine, posebno seoske. Stoga sličan članak s idealiziranim prikazom života u ZPD-u Virovitica, u kojemu su sekretarica aktiva i direktorica okružnog aktiva NO-a omladinke, predstavlja relativnu rijetkost,

⁵¹ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 162, Izvješća s terena, Centralnom komitetu Narodne omladine Jugoslavije – izvještaj, 25. VII. 1949., 2.-3.

⁵² Osnovati aktive u novim radnim zadrugama, *Omladinski borac*, Zagreb, 10. IV. 1949., 2.

⁵³ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 163, Odsjek zadrugara 1949.-1962., O nekim problemima organizacije Narodne omladine na selu, 3.-4.

⁵⁴ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 162, Izvješća s terena, Centralnom komitetu Narodne omladine Jugoslavije – Izvještaj, 25. VII. 1949., 2.

⁵⁵ "Stjepan Cesar – borac za preobražaj sela Podruta", *Omladinski borac*, Zagreb, 13. III. 1949., 3.

ali vjerojatno i pokušaj motivacije ženske omladine sa sela na uključivanje u zadružnu poljoprivredu i NOH.⁵⁶

V. Obrazovanje, socijalistički odgoj i agitacija

Obrazovanje je bilo ključno u podizanju produktivnosti poljoprivrede, što je prepoznato u KP i NO-u. Stoga se u organizaciji NOH-a velika važnost pridavala stručnom, agrotehničkom obrazovanju omladine. Razina obrazovanja općenito je 1949. bila vrlo niska, no u skladu s potrebama privrede, ali i ideološkim postavkama režima, ulagali su se veliki naponi kako bi se stanje u tom pogledu poboljšalo. Već je V. kongresom KPJ pred NOJ postavljen zadatak praktičnog agrotehničkog obrazovanja članova te obuka u korištenju strojeva u poljoprivredi.⁵⁷ Praktično obrazovanje organizirano je kroz različite oblike rada, kružoke, seminare, privredna savjetovanja, masovne tečajeve i individualno proučavanje literature. Kako nije bilo dovoljno predavača koji bi mogli pokriti sve seoske aktive, tečajeve i predavanja održavali su, uz agronome, i učenici poljoprivrednih škola. Veliki problem u funkcioniranju svih oblika zadružne poljoprivrede bila je uprava i knjigovodstvo, jednako važna za samu djelatnost kolektiva koliko i za njihovo uključivanje u plansku ekonomiju. Stoga je predviđeno održavanje tečajeva za rukovodioce, za koje je posebno naglašeno kako treba osigurati dobar kadar predavača.⁵⁸ Plan seminara, koji su se trebali održati u svim aktivima na selu, sastavilo je Odjeljenje za rad sa seoskom omladinom u srpnju, nakon XIII. plenuma NOJ-a. Ispunjenje plana obrazovanja seoske omladine na kraju godine ocijenjeno je kao nedovoljno. Razrada plana seminara, za koju su bili zaduženi kotarski komiteti, obavljena je u tek nekoliko komiteta. U konačnici je po tom planu održano 767 stručnih predavanja u 504 aktiva NOH-a te niz pratećih stručno-popularnih predavanja i tečajeva za zadružni kadar. Obrazovanje je bilo nešto bolje organizirano u ZPD-ovima, u kojima su 752 člana NOH-a završila tečajeve za polukvalificirane radnike. Administrativne tečajeve položio je 3 101 polaznik, a poljoprivredne njih 2 145. Iako je širenje mehanizacije bilo usporeno jer nije bilo dovoljno strojeva za poljoprivredu, osposobljavanju za njihovo korištenje pridavala se velika važnost, tako da je tijekom 1949. u PMS-ovima obučeno 618 traktorista iz redova NOH-a.⁵⁹

Obrazovanje je neizbježno sadržavalo snažnu ideološku komponentu, tzv. socijalistički odgoj. Nakon spajanja SKOJ-a i NOJ-a te V. kongresa KPJ, u CK NOJ-a napravljen je dvogodišnji program ideološko-političkog rada u organi-

⁵⁶ "Omladina zemaljskog poljoprivrednog dobra Virovitica u borbi za plan", *Omladinski borac*, Zagreb, 25. XII. 1949., 2.

⁵⁷ "Plan zadruge – plan aktiva", *Omladinski borac*, br. 4, Zagreb, 23. I. 1949., 2.

⁵⁸ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Okružnice 1947.-1961., Upute za rad Narodne omladine u poljoprivrednom zadrugarstvu (Zemaljsko vijeće NOH), 17. XII. 1948., 3.-4.

⁵⁹ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Planovi, programi i izvješća o radu 1948.-1960., Rad Narodne omladine na selu kroz 1949. godinu, 7.-8.

zacijama NO-a. Planom je predviđen niz tema koje je trebalo proučavati tempom od jedne mjesečno u kružocima ne većima od 20 članova. Socijalistički je odgoj shvaćen kao nerazdvojan dio šire agitacije i propagande. U skladu s važnošću koja se pridavala toj vrsti obrazovanja predviđen je niz različitih metoda pored kružoka s pripremljenim temama. Iako taj plan nije namijenjen jedino seoskoj omladini, posebno je istaknuta važnost tema vezanih uz kolektivizaciju poljoprivrede.⁶⁰ Ideološko-politički rad na selu se općenito provodio slabije nego u gradovima. Ispravljanje te neujednačenosti jedan je od ciljeva plana za 1949. godinu. Problemi u obrazovnom radu ostali su aktualni cijele godine. Rad se opisivao kao kampanjski, bez plana ili uz šablonsko prepisivanje planova s viših organizacijskih razina u kotarskim komitetima te bez koordinacije između partijskih i masovnih organizacija.⁶¹ Jedan od većih problema u ideološkom radu na selu, osobito u aktivima ZPD-ova i PMS-ova, predstavljao je sezonski karakter poljoprivrednih poslova. To je posebno izraženo kod omladine u PMS-ovima, koja je tijekom sezone zbog rada na terenu bila potpuno isključena iz ideološko-političkog rada, no s obzirom na očekivanu kolektivizaciju i mehanizaciju poljoprivrede upravo se od omladinaca tih aktivna najviše očekivalo.⁶²

Agitaciju i propagandu posredstvom NOH-a nije moguće odvojiti od ostalih djelatnosti organizacije u kampanji kolektivizacije. Ipak, dio akcija NOH-a bio je primarno usmjeren prema agitaciji. Rad na socijalističkoj transformaciji sela i razvoju zadrugarstva definiran je kao osnovni zadatak NO-a na selu. Pritom agitacija nije usmjerena samo prema omladini uključenoj u NO, nego je zadružnu poljoprivredu trebalo popularizirati među svim seljacima. Agitacija NOH-a na selu nije smjela biti u obliku poziva na otvorenu klasnu borbu. Takve fraze, istaknuto je, izazivaju strah kod bogatijih seljaka koji ispunjavaju svoje obveze prema državi. Trebalo je konkretno raskrinkavati one koji te obveze ne ispunjavaju.⁶³ Naravno, s obzirom na obveze koje su postavljene pred bogatije seljake, bilo je gotovo sigurno kako ih oni neće biti u stanju ispuniti. Tijekom 1949. vrlo je izražena agitacija za širenje SRZ-ova. Individualni posjeti seljaka SRZ-ovima, u kojima su se oni trebali uvjeriti u njihov uspjeh i bolju kvalitetu života u zadrugi, najizravnija su metoda tako usmjerene agitacije. Drugi oblici tzv. očigledne agitacije, isticanje rezultata dobrovoljnih radova i najboljih radnika na oglasnim pločama, pisanje zidnih novina s ispunjenjem plana zadruge i sl., u većoj su mjeri bili otvoreni

⁶⁰ "Posvetiti više pažnje organizaciji ideološko-političkog rada Narodne omladine", *Naprijed*, br. 12, Zagreb, 18. III. 1949., 2.

⁶¹ HDA, 1220, Agitprop, kut. 1, Sastanci i savjetovanja u organizaciji agitpropa CK KPH 1945.-1952., Izvještaj o stanju masovne agitacije na području naše republike kroz 1949. godinu, 1.-3.

⁶² HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Savjetovanja, seminari 1948.-1962., Referat za savjetovanje sekretara aktivna poljoprivredno-mašinskih stanica, 26. VII. 1949., 1.-2.

⁶³ "Odluke Drugog plenuma CK KPJ i zadaci narodne omladine na selu – referat Miće Rakića", 2.

izravnom sudjelovanju NOH-a.⁶⁴ No agitacijsko-propagandni rad s aktivima NOH-a izvan zadruga donekle je zapušten i aktivno uključivanje izvanzadružnih aktiva umanjeno je tijekom kampanje kolektivizacije. Na to se upozoravalo već tijekom ljeta 1949. godine. Zato su svi aktivni NOH-a trebali u svoje programe rada uključiti širu privrednu problematiku sela, čime se nastojalo pobuditi interes omladinaca i njihovih roditelja izvan zadruga. Iako je širenje SRZ-ova i dalje ostalo najvažniji cilj agitacije, problemi u njihovu djelovanju, posebno ako su osnivani naglo i bez potrebnih priprema, bili su prepoznati već do ljeta. Agitacija je zato prilagođena ponešto umjerenijem tempu širenja zadruga.

Kako bi se ojačale veze zadružne i izvanzadružne omladine, ali i potakla razmjena iskustava između aktiva boljih i slabijih zadruga, pristupilo se organizaciji sletova zadrugara NOH-a.⁶⁵ Sletovi su, kao organizirano okupljanje članova NO-a koji su radili u zadružnom sektoru, uključivali dva elementa. Prvi su činili referati o dosadašnjem radu i budućim zadacima NOH-a u zadrugama, te stoga ima primarno organizacijsku funkciju unutar NOH-a. Drugi element činile su izložbe koje su trebale demonstrirati uspjeh zadruga i ulogu NO-a u njima, te je stoga primarno propagandno orijentiran. Sletovi mladih zadrugara 1949. održavali su se u razdoblju od 15. listopada do 15. studenoga. Njihov je cilj bio s jedne strane potaknuti omladinca na daljnji rad i razmjenu iskustava, a s druge popularizirati kolektivnu poljoprivredu i ulogu NOH-a u njoj. U skladu s prvim ciljem sletovi uključuju isticanje radnih uspjeha pojedinaca i aktiva. Referati, diskusije, prezentacije rezultata i zadataka NOH-a trebali su pridonijeti unapređenju rada u postojećim SRZ-ovima. Sletove je zato trebalo održavati u mjestima gdje postoji uspješan SRZ, zadružna ekonomija, PMS ili sl. To je, zajedno s diskusijama i prezentacijama, trebalo pridonijeti prijenosu iskustava uspješnih na manje uspješne zadruge. Izložbe proizvoda SRZ-ova, poljoprivredne literature, kulturno-umjetničkog rada aktiva NO-a usmjerene su prema izvanzadružnim sudionicima sletova i posjetiteljima. Demonstracija uspjeha SRZ-ova bila je važna u svim načinima njihove promocije.⁶⁶ Nakon održavanja, sletovi su ocijenjeni kao uglavnom uspješni, no s nizom nedostataka. Najvažniji problem bio je što nisu uspjeli pokazati veće prinose ostvarene u SRZ-ovima u odnosu na individualne seljake. Iako je u vrijeme održavanja sletova vodstvu KPH već bilo jasno kako SRZ-ovi doista nisu ostvarili veće prinose, u propagandi je ta tema zadržana. Druge istaknute greške bile su niska razina diskusija te slaba pripremljenost izložbi na kojima prezentirani predmeti nisu odgovarajuće popraćeni opisima. Proizvodi SRZ-ova trebali su na izložbama, prema planu, biti izloženi uz navedene prinose po hektaru i informaciju koliko je taj prinos viši u odnosu na individualna gospo-

⁶⁴ HDA, 1220, Agitprop, kut. 1, Sastanci i savjetovanja u organizaciji agitpropa CK KPH 1945.-1952., Sektor agitacije i štampe, 5.

⁶⁵ "Savjetovanje u CK NO Hrvatske", *Omladinski borac*, br. 34, Zagreb, 21. VIII. 1949., 3.

⁶⁶ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 161, Okružnice 1947.-1961., Povjereništvu centralnog komiteta NOH-e za oblast – koncept, 7. VII. 1949., 1.-3.

darstva.⁶⁷ Stoga je vjerojatan razlog izostanka opisa taj što prinosi u stvarnosti nisu bili viši.

VI. Zaključak

Kampanja kolektivizacije tijekom 1949. uspjela je u brzom stvaranju velikog broja novih SRZ-ova. Tijekom 1949. njihov je broj povećan s 320 na 1 580, što je ujedno i najveći broj u Hrvatskoj. Već sljedeće godine broj SRZ-ova više ne raste, čak je i neznatno smanjen, no u skladu s politikom konsolidacije SRZ-ova, usvojenom krajem 1949., broj uključenih gospodarstava i obradiva površina uključena u SRZ-ove nastavljaju rasti. Udio kolektivne poljoprivrede ostao je unatoč svim naporima malen: krajem 1949. tek je 10,5% obradive zemlje u zadrugama.⁶⁸ Drugi, vjerojatno važniji, kriterij po kojemu se može ocijeniti uspjeh kampanje jest produktivnost poljoprivrede. Kolektivizacija je, uz povećane poljoprivredne prinose, trebala biti ključna komponenta brze industrijalizacije. Od sela se očekivalo osiguranje sirovina, hrane i radne snage za sve veće gradove i industriju u razvoju, a to je sve očito ovisilo o većem intenzitetu proizvodnje. Neuspjeh u tom najvažnijem zadatku SRZ-ova Politbiro CK KPH obradio je već u listopadu 1949. godine. Zadruge nisu podbacile samo u proizvodnji u odnosu na individualne seljake, nego su i u manjoj mjeri ispunjavale svoje obveze prema državi zbog prakse na terenu da se SRZ-ove manje tereti otkupom i porezima.⁶⁹ Prema tome, iako je kampanja kolektivizacije uspješno potaknula brzo stvaranje novih SRZ-ova, to je ujedno i jedini uspješan aspekt kolektivizacije.

Ciljevi NOH-a u kampanji kolektivizacije uglavnom su se podudarali s onima KP, pa se na nj može primijeniti i ista ocjena uspješnosti. No postojali su dodatni, specifični ciljevi NOH-a. Treba istaknuti širenje organizacije NO-a na selu, koje je osim sudjelovanja u kolektivizaciji trebalo povezati omladinu s državom. Uključivanje seoske omladine u NOH tijekom 1949. prilično je brzo – udio omladine na selu obuhvaćene u članstvu NOH-a porastao je samo u razdoblju od svibnja do rujna 1949. s 58 na gotovo 70 posto. Ali brzo širenje uzrokovalo je znatne organizacijske i osobito kadrovske probleme, koji do kraja 1949. nisu riješeni. Organizacije NOH-a postojale su u tek nešto više od 50% SRZ-ova, što također svjedoči o organizacijskim problemima.

Najizravniji oblik sudjelovanja NOH-a u kampanji kolektivizacije poljoprivrede bilo je osnivanje novih SRZ-ova i ulazak članova u postojeće. Osnivanju novih zadruga na inicijativu članova NOH-a pridana je znatna pozornost u propagandi, no ona je u nerazmjeru sa stvarnim postignućima. Tijekom 1949. na inicijativu članova NOH-a osnovano je 11 novih SRZ-ova. Osim u osniva-

⁶⁷ HDA, 1231, Komisija za selo, kut. 163, Odsjek zadrugara 1949.-1962. 224/III, Sletovi mladih zadrugara – boraca za veći prinos održani 1949. god. – Analiza, 3.

⁶⁸ M. MATICKA, "Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacija", 370.

⁶⁹ *Zapisnici Politbiroa CK KPH*, 27. X. 1949., 249.-252.

nju, članstvo NOH-a trebalo je sudjelovati i u radu SRZ-ova radi povećanja produktivnosti rada i ukupnih prinosa. Pritom su korištene ekstenzivne – proširenje površine pod obradom, radno natjecanje i udarništvo – i intenzivne metode, poput podjele i specijalizacije rada uvođenjem brigadno-desetinskog sustava te korištenjem poljoprivredne mehanizacije. Kako su u samim SRZ-ovima organizacije NOH-a uglavnom bile male, takve metode bile su učinkovite samo u drugim oblicima zadružne poljoprivrede, poput ZPD-ova i DPD-ova. Obrazovanje, kako praktično agrotehničko tako i ideološko, bilo je jedan od važnih ciljeva NOH-a koji je samo posredno povezan s kolektivizacijom, te su u tom pogledu ostvareni značajni uspjesi, iako ispod plana za 1949. godinu. Obrazovanje te s njim vezano uključivanje NOH-a u društveni i kulturni život sela značajno je za ispunjenje transmisivne uloge NOH-a kao masovne organizacije neovisno o neuspjehu same kampanje kolektivizacije. Upravo je u tim segmentima NOH tijekom 1949. ostvario značajnije uspjehe kao transmisivna organizacija od onih u samoj kampanji kolektivizacije.

SUMMARY

THE PEOPLE'S YOUTH OF CROATIA IN THE CAMPAIGN TO COLLECTIVIZE AGRICULTURE IN 1949

The intensive collectivization of agriculture in Yugoslavia was initiated by the II plenum of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia in January 1949, though the process was slowed and pressure on the peasantry was relaxed already by the III plenum in December of that same year. The National Youth, as a mass organization within the framework of the National Front, played a significant role in the collectivization campaign. Thanks to its large membership and its broad organization among the villages, the People's Youth of Croatia (NOH) acted as an organization of transmission. It communicated, carried out, and oversaw the fulfillment of the tasks laid out by the state and party leadership at the time. At the same time, the NOH itself was growing exponentially and was confronted with organizational problems and problems with its cadres. The mass involvement of the youth in the collectivization campaign required the mobilization of the work and propaganda potential as well as the revolutionary enthusiasm of the youth in carrying out the agrarian policy of the Communist Party of Yugoslavia at that time. On the basis of archival materials, select publications of the NOH and of the party, and published sources, this article follows the activity of the NOH in the villages during 1949. In accordance with its position within the hierarchy of the party and its mass organizations, the activity of the NOH supported the prevalent policy of the Party followed its changes. Alongside agitation for the creation and building up of all aspects of collectivized agriculture, the NOH invested strenuous effort directly at agricultural work as well as toward the construction of infrastructure and the organizational foundation of collectivization. Besides this, one of the most important tasks of the NOH was education, technical and ideological, in an effort to raise agricultural productivity and to ease the problems created by tension among cadres of the Communist Party of Croatia and of the NOH itself.

Key words: People's Youth of Croatia, Collectivization in 1949, peasant work collectives, village youth, collective agriculture